

Tengbomsfasaden i S:t Nikolai kyrka i Halmstad – ett klargörande

I FÖRRA NUMRET AV Orgelforum (3 2007:3 s. 12-16) har orgelbyggare Mads Kjersgaard aktualiserat frågan om orgelfasaden i Halmstad S:t Nikolai. Många läsare av Orgelforum har också nåtts av ett via Internet kommunicerat upprop (www.halmstadorgel.se), initierat av kyrkomusiker Sören Angeldorff.

Saken gäller restaureringen av den orgelfasad som alltsedan Ivar Tengboms genomgripande restaurering på 1940-talet utgör en integrerad del av interiören i S:t Nikolai kyrka i Halmstad. Sedan några år finns ett nybyggt orgelverk på västläktaren. Trots att den genom Kulturminneslagen skyddade Tengbomsfasaden skulle ha restaurerats och återanvänts har en ny fasad utan Länsstyrelsens tillstånd uppförts framför orgelverket. Det nya orgelverket är byggt av Pels & van Leeuwen.

En detaljerad redogörelse för ärendets handläggning och rättsliga status finns, jämte bl.a. Kammarrättens dom, tillgänglig via länsstyrelsens hemsida (www.n.lst.se/n/amnen/Kulturmiljo/Aktuellt). Ytterligare handlingar i ärendet finns tillgängliga i Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA) i Stockholm.

Eftersom det förekommer påståenden i Kjersgaards artikel och i Angeldorffs upprop som inte är korrekta

syns det angeläget att komplettera med följande fakta.

Mads Kjersgaard: "Mitt i en orgelkris?"

Orgelbyggare Mads Kjersgaard anför om Tengbomsfasaden "att den framträder som samma andas barn som ett utkast till »Orgel für eine Fahnenhalle«" med referens till en bild i 1940 års upplaga av Walter Suppers *Architekt und Orgelbau*. Bilden återges med följande bildtext: "Fasad med

nazistiska förtecken 1940."

Beträffande förhållandet mellan det nybyggda orgelverket och den nya fasaden anför Kjersgaard att det skulle röra sig om "en ny orgel med en verklig, organisk framsida" med anknytning till "svensk sengustaviansk tradition". Den nya fasaden väcker, enligt Kjersgaard, associationer som gör att man "osökt [får] Olof Schwans orglar i tankarna". Kjersgaard tillägger att han "saknar personligt intresse för den sortens »neo-cavaillé-coll-trend« som dess disposition låter förmoda". Kjersgaard påpekar att han inte besökt kyrkan på senare decennier och att han heller inte har hört den nya orgeln, utan väljer att "behandla ämnet såsom en utomstående representant för den orgelintresserade allmänheten, utan insyn i eller anknytning till hur ärendets turer kan ha gått".

Det bör påpekas att "samtida" inte med automatik kan sägas vara synonymt med uttrycket "samma andas barn". Arkitekten Ivar Tengbom levde 1878–1968 och verkade således under 1930–1940-talet. I boken *Ett judiskt Europa – kring uppkomsten av en modern arkitektur 1830–1930* (Trelleborg 1998) beskriver professor Fredric Bedoire hur Tengbom bidrog till en trend som innebar att en mera strikt jugendstil lämnades till förmån för "en modernitet med drag av den förfinade klassicism, som hade utvecklats i den ekonomiska eliten i Berlin". Enligt Bedoire bidrog detta till att "den sofistikerat återhållsamma Tengbom" kom

Tengbomsfasaden före resp. efter 1956. (Fotografier tillhandahållna och tagna av samt här använda med tillstånd av slottsarkitekt SAR Erik Wikerstål, Wikerstål Arkitekter AB.)

att bli "de svenska judiska kapitalisternas främste arkitekt." (S. 48)

Kjersgaard karaktärisering av det nya orgelverket överensstämmer med att Pels & van Leeuwen i det 2007-02-19 daterade underlaget för restaurering av Tengbomfasaden anger verket vara byggt i "french symphonic style". Vari sambandet mellan den cavaillé-coll-influerade orgeln och den av arkitektur från 1700-talets andra hälft inspirerade orgelfasaden består preciseras inte av Kjersgaard. Därmed framgår heller inte vad som skulle göra fasaden till en "organisk framsida" av det nya orgelverket.

Hur förhåller det sig då i verkligheten med förhållandet mellan det nya fransk-symfoniska orgelverket, den nya fasaden resp. Tengbomfasaden? Frågan kan besvaras med utgångspunkt från några påståenden framförda i det angeldorffska uppropet.

Sören Angeldorff:
www.halmstadorgel.se

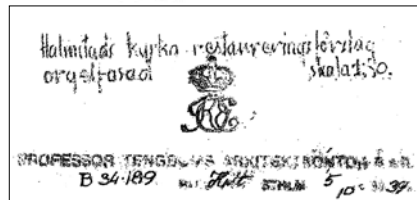
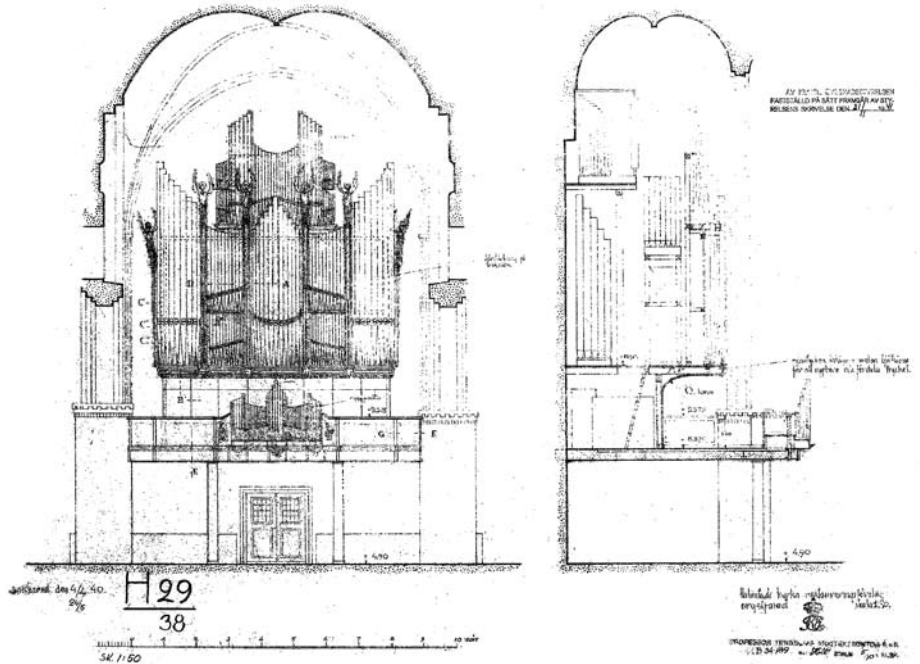
1. Det påstås att "den äskade ombyggnaden av orgeln är helt verklighetsfrämmande och kan inte genomföras".

Det nya orgelverket är fullt förenligt med Tengbomfasaden utan att det påverkar orgelverkets klangliga eller tekniska uppbyggnad. Detta har påtalats av RAÄ:s orgelsakkunnige i ett yttrande 2003-09-16. De restaureringshandlingar orgelbyggare Peter A. van Rumpt vid Pels & Van Leeuwen upprättat 2007-02-19 åt Halmstads kyrkliga samfällighet visar att Tengbomfasaden kan restaureras enligt gällande beslut och av Kammarrätten i Göteborg meddelad dom (2005-11-09 mål nr 3201-04).

2. Det påstås "att den gamla fasaden – känd under beteckningen tengbomfasaden – är inte ritad av Ivar Tengbom själv utan av en anställd, Robert Hult, på hans byrå" och vidare att "Tengbom var själv inte nöjd med den".

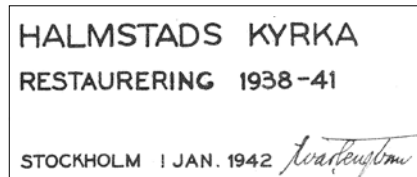
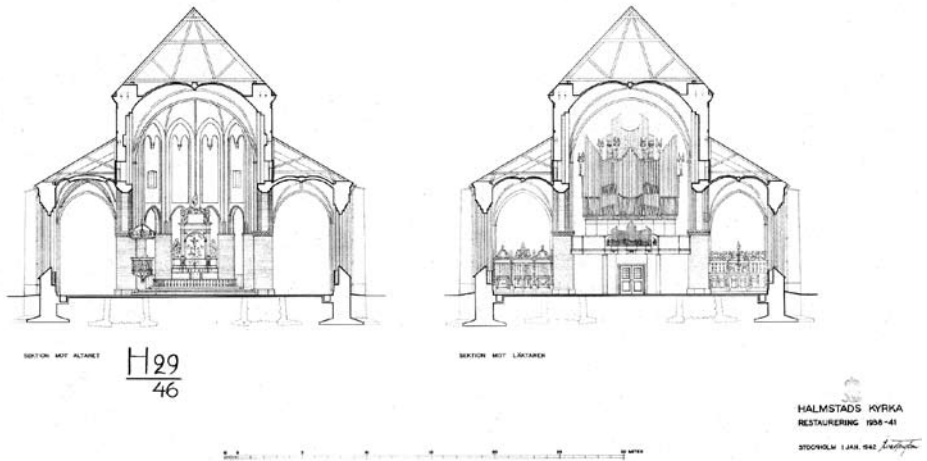
Arbetsritningar till fasaden har upprättats 1939 av den kände formgivaren Robert Hult vid "professor Tengboms arkitektkontor". De slutliga ritningarna för restaureringen av Halmstads kyrka är signerade av Ivar Tengbom 1942.

För påståendet att Tengbom skulle varit missnöjd med fasaden anförs inget stöd i Angeldorffska uppropet. Om Tengbom verkligen var mindre nöjd med den färdiga fasaden kan det

(Förstoring)

Ritning upprättad av Robert Hult vid Ivar Tengboms Arkitektkontor den 5/10 1939. Av påskrifter (vid beteckningen "H29/38") till vänster på 1939 års ritning framgår att ritningen retuscherats den 4/4 1940 och 24/5 samma år. (ATA, Kungl. Byggnadsstyrelsens arkiv H29/38.)

(Förstoring)

Ritning signerad av Ivar Tengbom i januari 1942. Av platsskäl är 1942 års ritning beskuren; outnyttjade marginaler har klippts bort. (ATA, Kungl. Byggnadsstyrelsens arkiv H29/46.)

möjligen berott på att fasadpiporna utfördes med andra proportioner än som angivits på Tengboms ritningar. I samband med att ett nytt orgelverk byggdes bakom Tengbomfasaden på 1950-talet försågs emellertid fasaden med nya pipor i enlighet med Teng-

boms ritningar från 1938–1941. Trots att det nya orgelverket byggdes utan ryggpositiv bibehölls fasadsektionen till ryggpositivet. I yttrande från 2003-09-16 sammanfattas situationen av RAÄ:s orgelsakkunnige: "Att ryggpositivets fasad, under Tengboms med-

Bild 5a

Bild 5b

Bild 5c

Bild 5d

Bild 5e

Konduktur mellan nedre sektionen av Gr. Orgue ut till den nyuppförda orgelfasaden (bild 5a). Märk de tre tunna kondukturerna till de pneumatiska reläerna i vad som i fasaden ter sig som pedaltorn vid fasadens södra resp. norra yttergavel (bild 5b-d). De ljudande piporna i den likt ett öververk gestaltade fasadsektionen hör till Gr. Orgue (bild 5e). De ljudande piporna i fasaden hör således samtliga till Gr. Orgue. På bilderna syns också hur orgelverket resp. fasaden i konstruktivt hänseende utgör två separata och självbärande strukturer fästade vid varandra medelst bultar (bild 5d). (Foto: Bilaga till yttrande av RAÄ:s orgelsakkunnige 2003-09-16.)

verkan, bibehölls 1956 såsom en kulisser måste tolkas som att denne önskade bibehålla en eftersträvd arkitektonisk helhetsgestaltning.” Orgelfasadens utseende före resp. efter 1956 framgår av bilderna på sid. 18.

3. I angeldorffska uppropet påstås att ”Tengbomfasaden har absolut ingenting med den nya orgeln att göra”. Vidare anför: ”Den skada som skulle tillfogas den nya orgeln är irreversibel och oacceptabel. Den nya orgelns front är en integrerad del av instrumentets funktion, den kan inte bytas ut”.

Tengbomfasaden är i lika hög grad som den nya fasaden förenlig med orgelverket av Pels & van Leeuwen. Enda sambandet mellan orgelverket och den nya fasaden är att de uppförts under samma period.

Det organologiska sambandet mellan orgelverk och fasad utgörs av konduktur och pneumatiska reläer. Motsvarande samband kommer att råda även mellan det nya orgelverket och den restaurerade Tengbomfasaden. Tengbomfasaden och det nya orgelverket är fullt förenliga i såväl tekniskt som musikaliskt hänseende.

Restaurering i samförstånd

Restaureringen av Tengbomfasaden fortlöper i enlighet med de detaljritningar och projekthandlingar som upprättats av upphovsmannen till det nya orgelverket, orgelbyggare Pels & van Leeuwen. Av en webb-version av Kyrkans Tidning (www.kyrkanstidning.se) 2007-10-11 bekräftas följande uppgifter publicerade i juli 2007 (cit. www.n.lst.se/n/amnen/Kulturmiljo/Aktuellt/):

”I ett gemensamt uttalande i S:t Nikolai Församlingsblad i

juli 2007 har parterna uttalat följande:

Den 22 maj 2007 träffade representanter från samfälligheten, kyrkonämndens ordförande Börje Lindgren och kanslichef Lennart Johansson, representanter för Länsstyrelsen, landshövding Lars-Erik Lövdén, länsantikvarie Mats Folkesson, 1:e antikvarie Hans Bergfast och länsjurist Ulf Havton.

Vi har nu kommit överens om att ta nya tag och att lägga det gamla bakom oss. Kammarrättens dom ska nu verkställas och vi fortsätter i en konstruktiv dialog kring ärendets fortsatta handläggning.

Lars-Erik Lövdén Börje Lindgren

Restaureringen av Tengbomfasaden görs alltså i samförstånd med Halmstads kyrkliga samfällighet.

För såväl kyrkan som berörda myndigheter torde det dock finnas skäl att utreda var ansvaret vilar för att restaureringen av Tengbomfasaden helt i onödan fördyrats, bl.a. genom att dess pipor från 1950-talet stulits.

I Sverige finns en mångfald av bevarade orgelfasader från olika tider. I mångfalden framstår emellertid Tengbomfasaden med sin av klassiskt orgelbyggeri inspirerade, funktionalistiskt raffinerade piparkitektur och sina änglaskulpturer såsom ett unikt monument av högt konst- och kulturhistoriskt värde.

Det är vår förhoppning att dessa kompletterande fakta skall ge alla med intresse för orgelkonstens mångfacetterade utveckling i Sverige en klarare bild av förhållandena rörande restaureringen av Tengbomfasaden i S:t Nikolai kyrka i Halmstad.

Marianne Lundberg
Avdelningschef

Niclas Fredriksson
Orgelsakkunnig, RAÄ
(enklast anträffbar per
0708-83 80 15)